

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ОСНОВА ЗАХИСТУ ЛІТНІХ ЛЮДЕЙ У СИТУАЦІЯХ РИЗИКУ

Сироїд Тетяна Леонідівна

*доктор юридичних наук, професор,
завідувачка кафедри міжнародного і європейського права
юридичного факультету,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
м. Харків, Україна*

В умовах гуманітарних криз, будь то конфлікти, зміна клімату, стихійні лиха або надзвичайні ситуації в галузі охорони здоров'я тощо, особливо гостро постає питання щодо захисту вразливих верств населення, зокрема літніх людей, які становлять великий і зростаючий сегмент населення [1, с. 276]. Прогнозується, що кількість літніх людей у віці 65 років і старше подвоїться до 1,5 мільярда в 2050 році. До 2050 року кожен шостий чоловік у світі матиме 65 років і старше [2]. Літні люди занадто часто зазнають дискримінації, нехтування, дискримінації за ознакою віку, виключення та інших порушень. Непропорційний вплив ситуацій надзвичайного характеру і збройних конфліктів посилює вразливість цієї категорії осіб, оскільки ці верстви населення є або повинні бути об'єктами додаткової турботи та уваги [3, с. 10, 11]. Надзвичайні ситуації порушують роботу служб, на які покладаються літні люди для догляду та підтримки, охорони здоров'я та інших потреб. Плани евакуації та стратегії гуманітарного реагування не завжди адаптовані до конкретних проблем, з якими стикаються літні люди, включаючи проблеми з мобільністю, сенсорні проблеми, хронічні захворювання, інвалідність, навігацію на технологічних платформах для отримання інформації та соціальну ізоляцію. В результаті літні люди можуть зіткнутися з ситуацією структурної занедбаності, коли вони не можуть безпечно евакуюватися під час конфліктів та катастроф або мати рівний доступ до інформації, їжі, води, охорони здоров'я та належного житла, а також інших необхідних послуг своєчасно. Їхня невидимість у плануванні дій в надзвичайних ситуаціях посилюється дискримінацією за віком, оскільки конкуренція за дедалі обмеженіші ресурси часто призводить до розподілу ресурсів молодшому населенню. Під час надзвичайних ситуацій літні люди можуть зіткнутися з новими формами насильства, жорстокого поведіння та нехтування, включаючи невивіркові напади під час конфлікту, крадіжки, шахрайство або інші злочини, вчинені

ненавмисно, серед хаосу надзвичайних ситуацій, а також залишення їх своїми сім'ями або опікунами під час переміщення. Літні жінки стикаються з особливо підвищеним ризиком насильства, експлуатації та жорстокого поводження [4].

Вищеозначене підтверджується дослідженням організації Human Rights Watch, проведеним у 15 країнах з 2013 по 2021 рік, яке продемонструвало що люди похилого віку можуть зазнавати тих же порушень прав людини під час збройних конфліктів та інших великомасштабних актів насильства, що й молоді люди, а в деяких випадках стикаються з підвищеним ризиком, пов'язаним з ними. У доповіді описуються випадки зловживань щодо людей похилого віку, які постраждали від збройних конфліктів у Буркіна-Фасо, Центральноафриканській Республіці, Ефіопії, Ізраїлі та окупованих палестинських територіях, Малі, Мозамбіку, Нігері, Південному Судані, Сирії та Україні. У документі також розглядається ситуація із серйозним затяжним насильством у двох англомовних регіонах Камеруну, звірства сил безпеки М'яни щодо літніх представників етнічної групи Рохінджа в штаті Ракхайн, а також досвід літніх біженців у Лівані, переміщених внаслідок конфлікту в Сирії. Доповідь також включає випадки зловживань щодо людей похилого віку під час збройного конфлікту 2020 року в анклаві Нагірний Карабах, де проживає переважно вірменське населення [5].

Слід зазначити, що міжнародна спільнота докладає зусиль до розробки правової основи захисту літніх людей. Зокрема, на універсальному рівні прийнято Міжнародний план дій з проблем старіння (A/RES/ 35/51) [6]. Його першочергові цілі полягають у розширенні можливості країн ефективно вирішувати проблеми, пов'язані зі старінням населення, а також особливі проблеми і задовольняти потреби літніх людей і, крім того, у сприянні належним зусиллям міжнародної спільноти, спрямованих на вирішення проблем старіння шляхом дій, спрямованих на встановлення нового міжнародного економічного порядку і розширення міжнародного технічного співробітництва, зокрема, серед самих країн, що розвиваються. 1991 рік ознаменовано прийняттям Принципів Організації Об'єднаних Націй щодо людей похилого віку (A/RES/46/91) [7], які містять рекомендації урядам країн-членів щодо включення до своїх національних програм таких принципів: 1. Незалежність. 2. Участь. 3. Догляд. 4. Реалізація внутрішнього потенціалу. 5. Гідність. Мадридський міжнародний план дій з проблем старіння (2002) ознаменував поворотний момент у тому, як світ вирішує ключову проблему «побудови суспільства для всіх вікових груп», пропонуючи новий порядок денний і план дій для вирішення проблеми старіння населення у 21 столітті [8]. Положення

щодо прав літніх людей закріплені і в конвенціях з прав людини, серед яких: Міжнародна конвенція про захист прав усіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей (1990), Конвенція про права інвалідів (2006) тощо. У 2010 році ООН поставила за мету розробку Глобального міжнародного договору з проблем старіння (A/RES/65/182), створивши Робочу групу відкритого складу ООН із проблем старіння (OEWGA), уповноважену усувати прогалини в існуючих міжнародних рамках та розробляти пропозиції щодо юридично зобов'язуючого інструменту для посилення захисту прав людини літніх осіб. Результатом її роботи стало надання у 2024 році Заключної доповіді Генеральній Асамблеї ООН на підставі якої державам-членам рекомендовано розглянути 11 невиключних варіантів для усунення можливих прогалин у захисті прав людини літніх осіб, першим з яких було прийняття «міжнародного юридично обов'язкового документа для сприяння, захисту та забезпечення визнання і реалізації на рівних засадах усіх прав людини літніх осіб» (A/RES/78/324). У квітні 2025 року Рада ООН з прав людини розпочала міжурядовий процес розробки проекту міжнародного договору з прав людини літніх осіб і прийняла консенсусну резолюцію (A/HRC/58/L.24/Rev.1), яка стала важливою перемогою прав людини та багатосторонності в момент зростання міжнародної невизначеності.

Серед регіональних міжнародних актів у цій сфері слід вказати Міжамериканську конвенцію про захист прав людей похилого віку, яка покладає на держави-учасниці зобов'язання щодо життя усіх необхідних конкретних заходів для забезпечення безпеки та прав літніх людей в ситуаціях ризику, включаючи ситуації збройного конфлікту, надзвичайні гуманітарні ситуації та стихійні лиха, відповідно до норм міжнародного права, зокрема міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права (стаття 29) [9]. Протокол Африканського союзу про права людей похилого віку в Африці містить зобов'язання держав-учасниць забезпечити, щоб у ситуаціях ризику, включаючи «стихійні лиха», люди похилого віку «мали пріоритетний доступ до допомоги під час рятувальних робіт, переселення, репатріації та інших заходів; і забезпечити, щоб літні люди завжди отримували гуманне звернення, захист і повагу...» (стаття 14) [10].

Виходячи з вищезначеного слід констатувати, що міжнародним співтовариством розроблено правове підґрунтя у галузі захисту прав літніх людей. Задля забезпечення належної реалізації прав цієї категорії осіб та їх захисту в умовах гуманітарних криз, нагальним є питання щодо імплементації та дотримання існуючих нормативів на національному рівні; запровадження заходів, направлених на правову, соціальну, психологічну підтримку, а також залучення літніх людей до процесів, що безпосередньо стосуються їх правового становища,

безпекових питань тощо, щоб вони відчували себе повноправними та корисними членами суспільства.

Література:

1. Сироїд Т. Л. Міжнародний універсальний інституційний механізм надання гуманітарної допомоги у кризових ситуаціях *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право». Випуск 40.* 2025. С.275- 283 DOI: <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2025-40-31>

2. OHCHR and older persons. URL: <https://www.ohchr.org/en/older-persons> (дата звернення 03.05.2026).

3. Syroid Tetiana, Fomina Lina Approaches to understanding the concept of vulnerability: international legal aspect. *The Journal of International Legal Communication (JILC)* vol. 9 No. 2 (June 2023). P. 7–15. <https://doi.org/10.32612/uw.27201643.2023.9.2>

4. As global emergencies proliferate, older persons must not be left behind: UN experts (World Elder Abuse Awareness Day – 15 June 2024). URL: <https://www.ohchr.org/en/statements-and-speeches/2024/06/global-emergencies-proliferate-older-persons-must-not-be-left> (дата звернення: 03.05.2026).

5. No One is Spared. Abuses Against Older People in Armed Conflict. URL: <https://www.hrw.org/report/2022/02/23/no-one-spared/abuses-against-older-people-armed-conflict> (дата звернення: 04.05.2026).

6. Vienna International Plan of Action on Aging. URL: <https://www.un.org/esa/socdev/ageing/documents/Resources/VIPEE-English.pdf> (дата звернення: 04.05.2026).

7. United Nations Principles for Older Persons. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/united-nations-principles-older-persons> (дата звернення: 04.05.2026).

8. Political Declaration and Madrid Plan of Action on Aging. URL: <https://www.un.org/esa/socdev/documents/ageing/MIPAA/political-declaration-en.pdf> (дата звернення: 04.05.2026).

9. Inter-American Convention on protecting the human rights of older persons (A-70). URL: https://www.oas.org/en/sla/dil/inter_american_treaties_a-70_human_rights_older_persons.asp (дата звернення 04.05.2026).

10. Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Rights of Older Persons. URL: <https://au.int/en/treaties/protocol-african-charter-human-and-peoples-rights-rights-older-persons> (дата звернення 04.05.2026).